ग्रासित्वादंहसः पापस्य पतिरिति व्युत्पत्त्या स एवांहस्पतिसंज्ञयापि व्यवह्रियते। स च व्यवहारो वार्हस्पत्यज्योतिर्ग्रन्थे दृश्यते "यस्मिन् मासे न संक्रान्तिः संक्रान्तिद्वयमेव वा। संसर्पांहस्पती मासावधिमासश्च निन्दितः" इति तत्र क्षयमासात्प्राचीनोयोऽसंक्रान्तः स संसर्पस्तस्यासंक्रान्तत्वेनेतराधिमासवत् कर्मानर्हः सन् सम्यक् सर्पतीति संसर्पः। तस्य कर्मानर्हत्वप्राप्तिरेवं स्मर्य्यते "सिनीवालीमतिक्रम्य यदा संक्रमते रविः। रविणा लङ्घितो मासोह्यनर्हः सर्वकर्म्मस्विति"। तदपवादश्चैवं स्मर्य्यते। "मासद्वयेऽब्दमध्ये तु संक्रान्तिर्न यदा भवेत्। प्राकृतस्तत्र पूर्वः स्यादधिमासस्तथोत्तरः" इति संक्रान्तिरहितयोर्द्वयोर्मासयोर्यः पूर्वोऽसंक्रान्तः स प्राकृतः शुद्धः। कर्म्मार्ह इत्यर्थः। अस्मिन्नेवार्थे जाबालिः "एकस्मिन्नेव वर्षे चेद्द्वौ मासावधिमासकौ। प्राकृतस्तत्र पूर्वः स्यादुत्तरस्तु मलिम्लुचः" इति। अतः संसर्पत्वं तस्योपपन्नम्। असंक्रान्तमासद्वयमध्यवर्त्तिनः क्षयमासस्यांहस्पतित्वनिरुक्तिः पूर्वमेव दर्शिता। तदुत्तरभाविनोऽसंक्रान्तस्य कालाधिक्यादधिमासत्वम्। त एते त्रयोऽपि ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धा विवाहादौ निन्दिताः। यथोक्तप्रकारेणांहस्पतिनाम्नः क्षयमासस्य द्वितीयसंक्रान्तिप्रयुक्तनामसम्भवे सति शुद्धमासवत् स्वातन्त्र्यान्न पूर्वोत्तरमासशेषत्वशङ्कावकाशः"।

मुहू० चि० पी० तादृशमासत्रयस्य माङ्गल्यकर्म्मसु वर्ज्यतोक्ता यथा

"गृहप्रवेशगोदानस्थानासनमहोत्सवम्। न कुर्य्यात् मलमासे तु संसर्पेऽंहस्पतौ तथा" मरीचिः "यदा क्षयमासो भवति तदा पूर्व्वोत्तरावधिमासौ भवतः तत्र पूर्वः संसर्पः द्वितीयोऽंहस्पतिः मासः" वाप्यादिषु वर्ज्जनीये "शिशुत्वइज्यसितयोर्न्यूनाधिमासे तथा" मुहू० चि०। अपचये। "सर्वं पार्थिव धनान्यपि क्षयम्" माघः "क्षयं वृद्धिञ्च वणिजा पण्यानामविजानता" या० स्मृ० गृहे "दधतोऽसुलभक्षयागमाः" माघः "अवेक्ष्य निरये चैव यातनाश्च यमक्षये" मनुः। १०नाशे "कालोऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृत्तः"। "कुलक्षये विनश्यन्ति कुलधर्म्माश्च शाश्वताः" गीता। "अन्वष्टकासु वृद्धौ च गयायां च क्षयाहनि" उ० त० भवि० पु०

क्षयङ्कर त्रि० क्षयं करोति कृ—ख। क्षयकारके। "शत्रुपक्षक्षयङ्करः"। भा० आ० २६६० श्लो०

क्षयज पु० क्षयात् जायते जन—ड। कासभेदे। यथा

"विषमासात्म्यभोज्यातिव्यवायाद्वेगनिग्रहात्। घृणिनां शोचतां नृणां व्यापन्नेऽग्नौ त्रयो मलाः। कुपिताः क्षयजं कासं कुर्य्युर्देहक्षयप्रदम्। स गात्रशूलज्वरदाहमोहान् प्राणक्षयञ्चोपलभेत कासी। शुष्यन् विनिष्ठीवति दुर्ब्बलस्तु प्रक्षीणमांसो रुधिरं सपूयम्। तं सर्वलिङ्गं भृशदुश्चिकित्स्यं चिकित्सितज्ञाः क्षयजं वदन्ति। वृद्धत्वमासाद्य भवत्यथो वै याप्यन्तमाहुर्भिषजस्तु कासम्" "क्षयजे क्षयमासाद्य कर्त्तव्यो बृंहणोविधिः" इति च सुश्रुतः। क्षयात् कासः। क्षयकासोऽप्यत्र।

क्षयतरु पु० क्षयस्य क्षयहेतुस्तरुः अश्वघासादिवत् चतुर्थ्यर्थे ६त०। स्थालीवृक्षे राजनि०

क्षयथु पु० क्षि-अथुच्। कासरोगे हेम०।

क्षयनाशिनी स्त्री क्षयं रोगं नाशयति नश—णिच्—णिनि ङीष्। १जीवन्तीवृक्षे शब्दमाला। २क्षयरोगनाशके त्रि०।

क्षयपक्ष पु० क्षीयते चन्द्रोऽस्मिन् क्षि-आधारे अच् कर्म्म०। कृष्णपक्षे। "चन्द्रवृद्धिकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रक्षयात्मकः" ज्यो० उक्तेस्तस्य तथात्वम्। [दृश्यम्।

क्षयमास पु० कर्म्म०। द्विसंक्रान्ते चान्द्रे मासे क्षयशब्दे

क्षयरोग पु० क्षयहेतुः रोगः। यक्ष्मरोगे "क्रियाक्षयकरत्वाच्च क्षय इत्यभिधीयते" सुश्रुतः स विद्यतेऽस्य इनि। तद्रोगयुक्ते त्रि० "राजहा क्षयरोगी स्यादेषा तस्य च निष्कृतिः। गोभूहिरण्यमिष्टान्नजलवस्त्रप्रदानतः। घृतधेनुप्रदानेन तिलधेनुप्रदानतः। इत्यादिना क्रमेणैव क्षयरोगः प्रशाम्यति" शाता०।

क्षयवायु पु० क्षयस्य प्रलयस्य वायुः। प्रलयवायौ "युष्मानचेतन् क्षयवायुकल्पान् इति" भट्टिः

क्षयिन् त्रि० क्षयो राजयक्ष्माऽस्त्यस्य इनि। १राजयक्ष्मयुक्त २चन्द्रमसि पु० चन्द्रस्य यक्ष्मरोगश्च काश्यपशापात् तत् कथा राजयक्ष्मशब्दे दृश्या। राज्ञश्चन्द्रममोयस्मादभूदेष महामयः। तस्मात्तं राजयक्ष्मेति केचिदाहुर्मनीषिणः" सुश्रु० "क्षय्यामयाव्यपस्मारिश्वित्रिकुष्ठिकुलानि च" मनु, "श्वित्रिकुष्टि कुले जातां क्षयिणां मनुजेश्वर!" ! भा० आनु० १०४अ०। क्षि—ताच्छील्ये इनि, ३क्षयशीले त्रि० "स तु तत्समवृद्धिश्च न चाभूत् ताविव क्षयी" रघुः

क्षयिष्णु त्रि० क्षि—बा० इष्णुच्। क्षयशीले "स्वखेदक्षयिष्णुमायामयशूकरस्य" भाग० ६।१३।२४ अन्तर्भूतण्यर्थोऽत्र।